

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ
2014

ΑΘΗΝΑΙ 2016

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΣΤΟ ΒΑΘΥ ΑΣΤΥΠΑΛΛΙΑΣ

Οί έρευνες πεδίου στο Βαθύ Άστυπαλαίας συνεχίστηκαν τὸ 2014 κατὰ τὸν μῆνα Ἰούλιο καὶ γιὰ μικρὰ διαστήματα τῶν μηνῶν Αὐγούστου καὶ Ὀκτωβρίου¹. Ἡ ἔκταση πὺ ἐρευνᾶται συμπίπτει μὲ τὴ Ζώνη Α τοῦ κηρυγμένου ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Χώρου Βαθέος.

Οί ἐργασίες πὺ πραγματοποιήθηκαν τὸ 2014 ἀφοροῦσαν:

1. Στὴ διενέργεια ἀνασκαφῆς σὲ δύο σημεία τῆς βόρειας ἀκτῆς τῆς προϊστορικῆς ἐγκατάστασης καὶ στὸ ἀνώτερο πλάτωμα τῆς χερσονήσου, πέριξ τῆς ἀρχαϊκῆς ἐπιγραφῆς.

2. Στὴ συνέχιση τῆς ἐντατικῆς περιόδευσης δυτικότερα τῆς περιοχῆς πὺ ἐρευνήθηκε τὸ 2013, στὰ τετράγωνα 50×50 μ. τοῦ τοπογραφικοῦ καννάβου Α7-10, Β5-11, Γ4-11, Δ4-6, Ε3-6, Ζ4-6, Η6.

3. Στὴν τοπογραφικὴ ἀποτύπωση τοῦ σπηλαιοβαράθρου «Χάσμα».

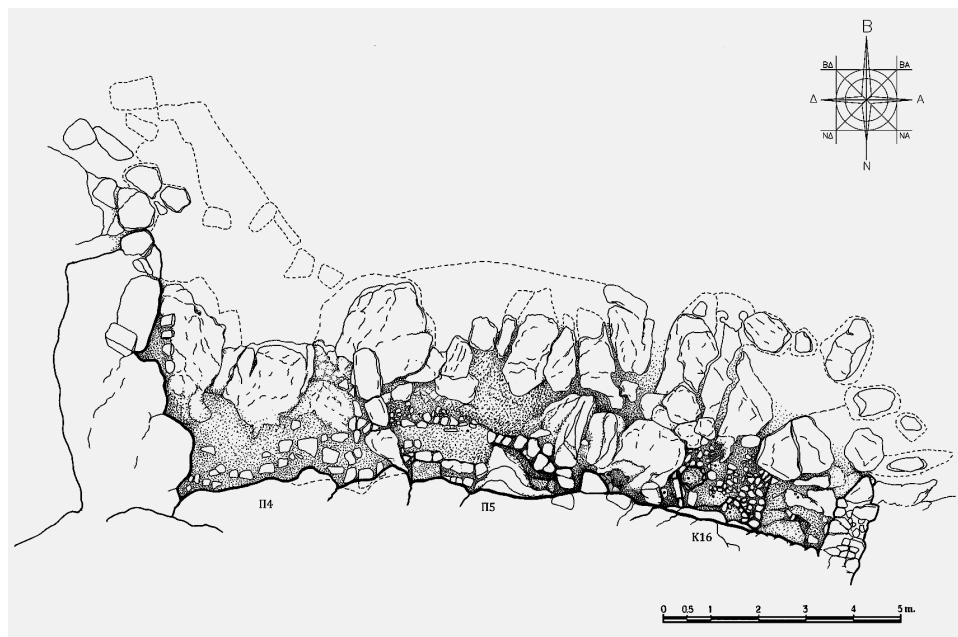
4. Στὴ μικροανασκαφὴ τοῦ ἐγχυτρισμοῦ ἀρ. 2 πὺ ἀνασύρθηκε τὸ 2013 ἀπὸ τὴν παράκτια κατασκευὴ Κ16.

1. Ἀνασκαφὴ στὴ βόρεια ἀκτὴ τῆς προϊστορικῆς ἐγκατάστασης

α. Κατασκευὴ Κ16

Στὴ βόρεια ἀκτογραμμὴ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἑλληνικό, ἐντὸς τοῦ τοπογραφικοῦ τετραγώνου Α1, διενεργήθηκε συστηματικὴ ἀνασκαφὴ στὴν ἐπίπεδὴ ἐπιμήκη κατασκευὴ Κ16, ὅπου οἱ ἐπιφανειακοὶ καθαρισμοὶ τοῦ

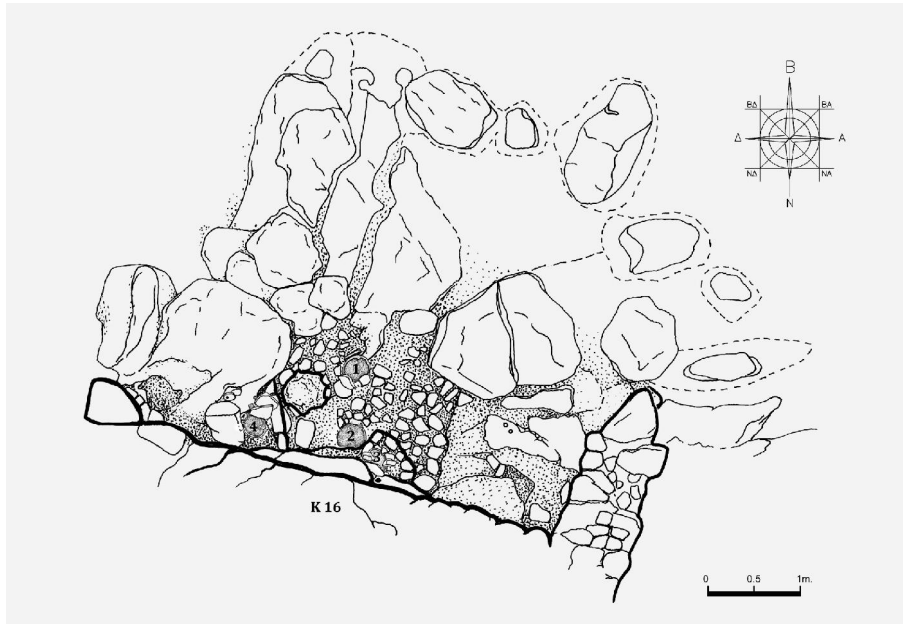
1. Γιὰ τοὺς συνεργάτες τῆς ἀνασκαφῆς βλ. στὸ τέλος τῆς ἐκθεσης.

Σχ. 1. Οί κατασκευές Π4, Π5 και ἡ ἐξέδρα K16 (σχ. Ν. Σεπετζόγλου).

2012 καὶ 2013 εἶχαν φέρεи στὸ φῶς δίωτο κρατηρίσκο καὶ εὐρύστομη φιάλη τῶν πρώιμων φάσεων τῆς Πρωτοκυκλαδικῆς περιόδου, ἀγγεῖα τὰ ὁποῖα περιεῖχαν ἐγχυτρισμοὺς βρεφῶν. Οἱ δύο ἐγχυτρισμοὶ εἶχαν βρεθεῖ στὸ δυτικὸ τμήμα τῆς κατασκευῆς, σὲ πολὺ κοντινὴ ἀπόσταση μεταξύ τους καὶ στὸ ἴδιο ὕψος.

Ἡ ἐπιμήκης ὀρθογώνια κατασκευὴ K16 (μήκ. 3.50 μ., πλάτ. 1.5 μ.) στὰ Ν. ὀρίζεται ἀπὸ τοῖχο πὺ συμπληρῶνει τὸν κατακόρυφα λαξευμένο φυσικὸ βράχο. Αὐτὸς κάμπτεται σὲ ὀρθή γωνία καὶ σχηματίζει τὴν ἀνατολικὴ κεραία τῆς Π-σχημῆς κατασκευῆς, τὸ δυτικὸ ὄριο τῆς ὁποίας συνιστᾷ συμπαγῆς βράχος, πὺ συμπληρωμένος μὲ βραχολίθους καταλήγει ὡς ἐπιμήκης κεραία στὴν ἀκτὴ. Τὸ βόρειο ὄριο τῆς διαμορφώνουν μεγάλοι ἐπίπεδοι βράχοι τοξοειδοῦς διάταξης, πὺ εἰσχωροῦν στὴ θάλασσα καὶ τῆς δύνουν κάτοψη ἐλλειψοειδῇ (σχ. 1, εἰκ. 1).

Σχ. 2. Ἡ ἐξέδρα τῶν ἐγχυτρισμῶν K16 με τοὺς *in situ* ἐγχυτρισμούς (σχ. N. Σεπετζόγλου).

Ἡ ἐν λόγῳ κατασκευή («ἐλλειψοειδῆς ἐξέδρα ἀρ. 1»), εὐρίσκεται ἀκριβῶς στὸ ἐπίπεδο τοῦ χειμέριου κύματος. Τὸ δυτικὸ μισό της ἐκάλυπτε ἄδρὸ λιθόστρωτο, ἐπὶ τοῦ ὁποίου πατοῦσαν οἱ ἐγχυτρισμοὶ ἀρ. 1 (ἀνασκαφή 2012) καὶ ἀρ. 2 (ἀνασκαφή 2013)² (σχ. 2). Σὲ ψηλότερο τοῦ λιθοστρώτου σημεῖο, ἐπάνω σὲ ἐξέχουσα ἐγκοπή τοῦ βράχου τοῦ νότιου τοίχου, βρέθηκε σύσσωμα ἀπὸ τμήματα τριῶν πρωτοκυκλαδικῶν ἀγγείων (φιαλῶν: εἰκ. 2-3), τὰ σπασμένα τοιχώματα τῶν ὁποίων ἦταν ἐπάλληλα τοποθετημένα. Ὑποψιαστήκαμε διαταραγμένο ἐγχυτρισμό, πού ἔλαβε τὸν ἀρ. 3, ἀλλὰ ὅστ᾽ αὐτὸν δὲν ἀναγνωρίστηκαν ἀνάμεσα στὰ χώματα. Σὲ ἐπαφή μετὰ τὸ σύσσωμα τῶν κεραμικῶν, ἀμέσως στὰ Α., βρέθηκε κατακόρυφα τοποθετημένος πυρήνας-κόνδυλος ὀψιανοῦ, ἐδραζόμενος στὴν ἐπίπεδη ἐπιφάνειά του.

2. Α. Βλαχόπουλος, Βαθὺ Ἀστυπαλαίας, ΠΑΕ 2012, 2013. Ἔργον 2014.

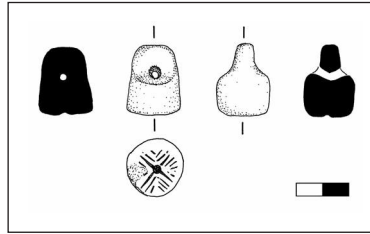
Κατὰ τὸν καθαρισμὸ τῆς δυτικῆς κεραίας τῆς κατασκευῆς διαπιστώθηκε ὅτι τὴ γωνία πού σχηματίζει ὁ λαξευμένος βράχος τῆς μὲ τὸ νότιο ὄριο, κλείνει καλοχτισμένος τοῖχος, διαμορφώνοντας τριγωνικὴ «θήκη», δίκην βαθμίδας, πού συμβατικὰ ὀνομάστηκε «ἐξέδρα ἀρ. 2» (εἰκ. 4). Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς, σφηνωμένο προσεκτικά, βρέθηκε ἀκέραιο τὸ κύριο τμῆμα πρωτοκυκλαδικοῦ κρατηρίσκου, στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ὁποίου ξεχώριζαν παιδικὰ ὀστά (ἐγχυτρισμός ἀρ. 4). Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ εὕρεση λίθινου διάτρητου ἐργαλείου ἐλλειψοειδοῦς σχήματος, ἐξωτερικά (ΒΔ.) τοῦ ἀγγείου (εἰκ. 5-6).

Στὸ λιθόστρωτο τῆς «ἐξέδρας ἀρ. 1», ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὸν λοξὸ τοῖχο πού μόλις περιγράφηκε, διαπιστώθηκε συμπαγὲς σύσσωμα χῶματος μὲ ὅστά (εἰκ. 4), πιθανὸν ἀπὸ ἐγχυτρισμό, πού ἔλαβε τὸν ἀρ. 5, καὶ τὸ ἀγγεῖο τοῦ ὁποίου ἐνδεχομένως εἶχε διαλυθεῖ, λόγῳ τῆς ἐπενέργειας τοῦ χειμέριου κύματος στὴν ἐλάχιστη ἐπίχωση.

β. Π-σχημη κατασκευὴ Π5

Μὲ τὸ ἴδιο σκεπτικὸ, τῆς ἀνασκαφικῆς ἐπέμβασης λόγῳ τῶν ἐκτεθειμένων στὸ χειμέριο κύμα ἐπιχώσεων, ἡ ἔρευνα συνεχίστηκε πρὸς Δ. τῆς κατασκευῆς K16, στὴν Π-σχημη κατασκευὴ Π5 (σχ. 1). Αὐτὴ ὀρίζεται στὰ Ν. ἀπὸ τὸν κατακόρυφα κομμένο βράχο καὶ στὰ Δ. τῆς ἀπὸ τοῖχο καλοχτισμένων δόμων, πού ἐδράζεται σὲ βράχο, διαμορφώνοντας κοινὴ κεραία (μεσότοιχο) μὲ τὴν Π-σχημη κατασκευὴ Π4 (εἰκ. 1). Μεγάλοι βραχόλιθοι πού ἀναφαίνονται ἀπὸ τὴ θάλασσα, ἀκριβῶς στὰ Β., δείχνουν ὅτι ἡ ὀρθογώνια κατασκευὴ Π5 συνεχίζεται στὸν βυθό. Ὅπου αὐτὸ ἦταν ἐφικτό, τὰ ὁρατὰ βυθισμένα τμήματά τῆς ἀποτυπώθηκαν.

Ἡ προσεκτικὴ ἀνασκαφὴ τῆς ἄθικτης ἐπίχωσης, σὲ ὅλη τὴν ἔκταση τῆς κατασκευῆς Π5, ἀνέδειξε μία εἰκόνα ἀρκετὰ συγκεχυμένη, ἀλλὰ ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσα. Στὸ Α. ὄριό τῆς βρέθηκαν κατὰ χώραν ἐπάλληλες σχιστολιθικὲς πλάκες κυκλικοῦ σχήματος, σὰν αὐτὲς πού χρησιμοποιοῦνται ὡς πώματα, καὶ ὀρισμένα λίθινα ἐργαλεῖα. Τοῖχος ἀποτελούμενος ἀπὸ μία σειρὰ λίθων χαλαρῆς σύνδεσης διέγραφε ἐλαφρὰ καμπύλη μὲ κατεύθυνση πρὸς Δ., συγκρατώντας πρόχειρα ἐπάλληλα στρώ-

Σχ. 3. Κατασκευή Π5. Πήλινη σφραγίδα (σχ. Ν. Σεπετζόγλου).

ματα σκληρής γής, ἐλάχιστων ἑκατοστῶν, πιθανόν δάπεδα. Σὲ ἀνώτερο ἐπίπεδο τοῦ Δ. τμήματος φάνηκε μεγάλη κυκλική σχιστολιθική πλάκα, γύρω ἀπὸ τὴν ὁποία βρέθηκαν ὅστὰ ζώων (εἰκ. 7). Σχεδὸν σὲ ἐπαφή καὶ ΝΑ. αὐτῆς, ἐπάνω σὲ σκληρὸ χῶμα, βρέθηκε πήλινη κυλινδρική σφραγίδα μὲ σύμφυτη διάτρητη λαβὴ καὶ διακόσμηση κάθετα τεμνόμενων διαμέτρων, μὲ συστήματα ἐνάλληλων γωνιῶν σὲ κάθε τεταρτοκύκλιο (εἰκ. 8α-β, σχ. 3), πὺ ἀπὸ τὰ πλεῖστα αἰγαιακά της παράλληλα χρονολογεῖται στὴν Πρωτοχαλκὴ II περίοδο.

Χαμηλότερα καὶ λίγο νοτιότερα, βρέθηκε ἀκέραιο μαρμάρινο εἰδῶ-
λιο σχηματικοῦ τύπου, μὲ χαρακτηριστικὸ ὀξύληγκτο λαιμὸ (εἰκ. 8γ),
τῆς Πρωτοκυκλαδικῆς I περιόδου ἢ τοῦ τέλους τῆς Νεολιθικῆς, σύμ-
φωνα μὲ τὰ αἰγαιακά καὶ ἀνατολικά του παράλληλα³. Ἐνδιαφέρον πα-
ρουσιάζει ἀκόμα ἡ εὕρεση, στοὺς ἴδιους ὀρίζοντες, δύο ὀστέων περονῶν
καὶ μαρμαρίνου μικρογραφικοῦ ὑέρου ὕγδιου ἢ λαιμοῦ εἰδωλίου (εἰκ.
8δ).

Σὲ κατώτερο ἐπίπεδο τῆς ἐξεδρόσχημης κατασκευῆς Π5, στὴν ἐπα-
φή μὲ τὸν βράχο πὺ τὴν ὀρίζει πρὸς Ν., βρέθηκαν δύο συνεχόμενες

3. Βλ. A. Vlachopoulos, A. Angelopoulou, Early Cycladic Figurines from Vathy, Astypalaia, στὸ M. Marthari, C. Renfrew, M. Boyd (ἐπιμ.), *Early Cycladic Sculpture in Context from Beyond the Cyclades: Mainland Greece, the North and East Aegean, Papers presented at a Symposium held at the Archaeological Society at Athens, 23-26 May 2014* (ἐκτύπωση τόμου ἐργασίας, σ. 223-248).

ὀρθογώνιες λίθινες κατασκευές, στὸν τύπο τῆς «θήκης» (εἰκ. 9). Στὴν ἀνατολική κατασκευὴ βρέθηκε, μεταξύ ἄλλων λίθινων ἐργαλείων, ἐπιμελημένης ἐπεξεργασίας κυλινδρικός κρουστήρας (εἰκ. 10) καὶ στὴ δυτική «θήκη» ἐλάχιστη κεραμική καὶ ὀστά.

Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα σταμάτησε στὸ ἐπίπεδο τῆς ἔδρασης τῶν λίθων τοῦ σαθοῦ καμπυλόγραμμου τοίχου, ὥστε νὰ μελετηθοῦν τὰ εὐρήματα τοῦ 2014 καὶ ἡ ἀνασκαφὴ νὰ συνεχισθεῖ τὸν ἐπόμενο χρόνο.

Ἡ εἰκόνα ποὺ ἐμφανίζει ἡ Π-σχημὴ κατασκευὴ Π5 εἶναι ἀκόμα ἀσαφής, ὥστόσο ἡ συνέγερση πλήθους λίθινων ἐργαλείων καὶ σημαντικῶν κατασκευῶν σὲ ἐπᾶλληλους ὀρίζοντες ἐπιφανειῶν σκληρῆς γῆς (δαπέδων;) πιθανὸν τεκμηριώνει οἰκιακὲς δραστηριότητες στὸν χώρο αὐτό. Ἀντικείμενα, ὅπως ἡ πῆλινη σφραγίδα καὶ τὸ σχηματικὸ εἰδῶλιο κυκλαδικοῦ τύπου, ποὺ δηλώνουν διαδικασίες ἐπικύρωσης καὶ ἐλέγχου ἢ ἀποτυπώνουν τὶς ἰδεολογικὲς ἀναζητήσεις τῆς κοινότητος ποὺ ζεῖ στὸ Βαθύ, ἀποκαλύπτουν μία σημαντικὴ θέση τῶν πολὺ πρώιμων καὶ μέσων χρόνων τῆς 3ης χιλιετίας π.Χ. στὸ νησιωτικὸ Αἰγαῖο.

γ. Στρωματογραφικὴ τομὴ ἐξωτερικὰ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ἐλληνιστικοῦ πύργου

Ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ τετράγωνου πύργου τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων, στὸ ἀνώτερο ἐπίπεδο τοῦ ἀκρωτηρίου Ἑλληνικό, διατηρεῖται στὸ ὕψος τῆς ἀνώτερης σειρᾶς τῶν δόμων τῶν θεμελίων του (εἰκ. 11). Ὁ καθαρισμὸς τοῦ ἔτους 2012 εἶχε δείξει ὅτι ἐξωτερικὰ τὸ θεμέλιό του εἶχε ἐπιχρισθεῖ μὲ ἀσβεστοκονίαμα καὶ σὲ ἐπιφανειακὸ σημεῖο του εἶχε ἀνευρεθεῖ χάλκινο κορινθιακὸ νόμισμα τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ.⁴ Ἡ τομὴ στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶχε ἀναγνωριστικὸ χαρακτήρα, μὲ σκοπὸ τὴ διερεύνηση τῆς στρωματογραφίας στὸ ἀνώτερο πλάτωμα τῆς ἐγκατάστασης.

Σὲ ἐπίπεδο σχεδὸν ἐπιφανειακὸ καὶ μὲ προσανατολισμὸ Α.-Δ., ποὺ ἀκολουθοῦσε τὴν ἐξωτερικὴ πορεία τοῦ θεμελίου τοῦ πύργου, ἀνασκάφηκε ζευγὸς σκελετῶν (ἄνδρα καὶ γυναίκας), ἐνταφιασμένων δίπλα-

4. Ἔργον 2012, 72 εἰκ. 67α.

δίπλα, πιθανότατα κατά τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες όπως δείχνει ο ακριβής προσανατολισμός τους. Τμήμα κομμένης λιθοπλίνθου του μνημείου είχε χρησιμοποιηθεί ως «σήμα» του άβαθους λάκκου των ταφών.

Ἡ ἀνασκαφή στὴ συνέχεια ἔδειξε ὅτι τὸ ἰσχυρὸ θεμέλιο τοῦ πύργου ἦταν ἐπαλειμμένο μὲ ἀσβεστοκονίαμα, ἄγνωστο σὲ ποιά ἐποχὴ τῆς χρήσης τοῦ μνημείου, καὶ ἔφτανε σὲ ἱκανὸ βάθος πατώντας στὸν φυσικὸ βράχο. Οἱ πεσμένες σὲ μεγάλῃ ἀταξία λιθόπλινθοι τῆς ἀνωδομῆς τοῦ πύργου ἔφταναν σὲ σημαντικὸ βάθος, ἀποδεικνύοντας ὅτι τὸ θεμέλιό του ἦταν ἔως τὴν ὕστερη ἀρχαιότητα ὁρατό. Τὸ δεύτερο, λεπτότερο, στρώμα ποὺ ἀνασκάφηκε στὸ ἀνατολικὸ ἥμισυ τῆς τομῆς ἔφτανε μέχρι τὸν ἀνεπεξέργαστο φυσικὸ βράχο, ἦταν καθαρὸ, καὶ ἀνήκει στὴν 3ῃ χιλιετία π.Χ. (εἰκ. 12). Πρωτοκυκλαδικὰ ὄστρακα καὶ τμήμα ὀρθογώνιας κατασκευῆς ποὺ συνδέεται μὲ στάχτες δείχνουν ὅτι ὁ ὀρίζοντας αὐτὸς ἦταν μᾶλλον οἰκιακός.

δ. Τομὴ γύρω ἀπὸ τὴν ἀρχαίικὴ ἐπιγραφὴ Νικησιτίμου καὶ Τιμίωνος

Στὸ ὑψηλότερο ἐπίπεδο τῆς χερσονήσου (σχ. 4, τετράγωνο 11Ζ), ἐκεῖ ὅπου τὸ 2013 εἶχε ἐντοπισθεῖ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ πρώιμου 6ου αἰ. π.Χ.⁵, διενεργήθηκε σύντομὴ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, μὲ σκοπὸ νὰ ἀποδειχθεῖ ἐὰν ὁ βράχος τῆς εἶναι αὐτοφυῆς ἢ μεταφερμένος. Ἡ ἀνασκαφή προχώρησε σὲ μικρὸ βάθος, μέχρι νὰ ἀποδειχθεῖ τὸ πρῶτο (εἰκ. 13). Ἡ πλήρης ἀπουσία κεραμικῆς καὶ ἄλλων κινητῶν εὕρημάτων ἔρχεται σὲ ἀντίφαση μὲ τὴν πυκνὴ παρουσία ἀνθρωπογενῶν κατασκευῶν τριγύρω (περιβόλων, ἀναλημμάτων, ἐξεδρῶν κλπ.), ἐνῶ στοὺς κοντινοὺς βράχους ἐπιφανειακὰ ἐντοπίσθηκε μόνο τμήμα λίθινου τριβείου.

2. Ἐπιφανειακὴ ἔρευνα

Ἡ ἐπιφανειακὴ περιόδευση τοῦ 2014 ἐπεκτάθηκε δυτικότερα τῆς περιοχῆς ποὺ ἐρευνήθηκε τὸ 2013, στὰ τετράγωνα διαστ. 50×50 μ. τοῦ

5. Α. Βλαχόπουλος, ΠΑΕ 2013, 222-223, πίν. 136α-β.

τοπογραφικοῦ καννάβου Α7-10, Β5-11, Γ4-11, Δ4-6, Ε3-6, Ζ4-6, Η6. Ὅπως ἦταν ἀναμενόμενο, καὶ ἡ περιοχὴ αὐτὴ βρίθκει ἀρχαίων λειψάνων (ἀναλημμάτων, λαξευμάτων, βαθμίδων, κλιμάκων, ἐξεδρῶν κλπ.), τὰ ὁποῖα ἐφέτος ἔφτασαν στὸν ἀριθμὸ Ε90 (σχ. 4).

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἀνεύρεση νέων βραχογραφιῶν στὰ τετράγωνα Γ2 καὶ Β3. Στὸ πρῶτο τετράγωνο, σὲ κοντινὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸν ἐπίπεδο βράχο μὲ τὴν ἐπιγραφὴ Δίωνος (τέλος 5ου/ἀρχές 4ου αἰ. π.Χ.⁶) καὶ σὲ περιοχὴ κατὰστικτὴ ἀπὸ βραχογραφίες σπειρῶν, βρέθηκαν παραστάσεις πολύκωπου πλοίου καὶ ὁμάδας βελῶν ἢ δοράτων (εἰκ. 14-15). Σπείρα βρέθηκε ἐπίσης στὴν περιοχὴ τοῦ μεγάλου λίθινου περιβόλου («τείχους»);, πὺ μᾶλλον ὀριοθετοῦσε τὸν προϊστορικὸ οἰκισμό, ἐντὸς τοῦ τετραγώνου Β3.

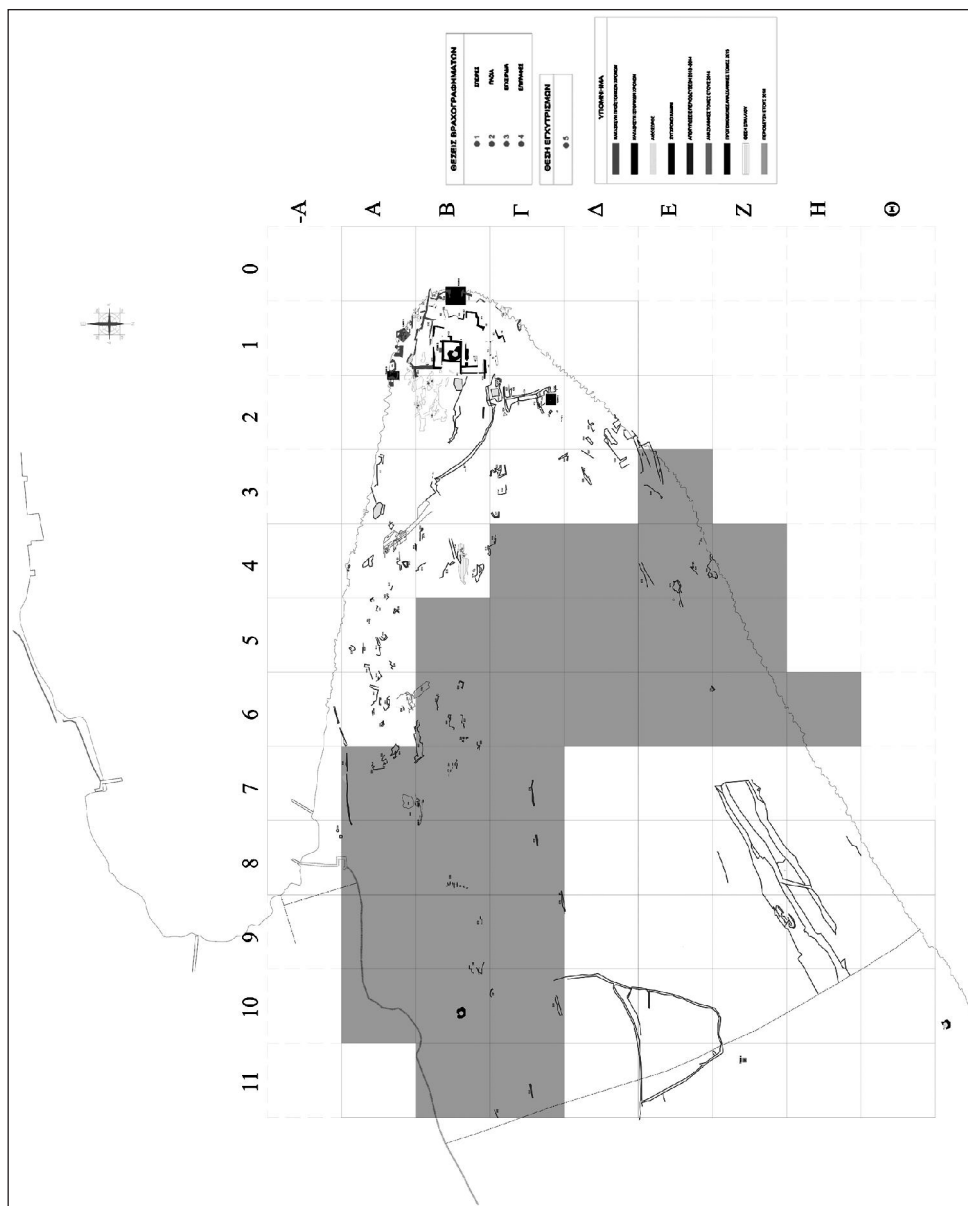
Λιγότερο εὐκρινεῖς εἶναι οἱ παραστάσεις πλοίων σὲ λοξὸ ριζιμὸ βράχο, ἐπὶ τοῦ ὁποίου πατᾶ τὸ δυτικὸ θεμέλιο τοῦ πύργου (εἰκ. 16) καὶ τριγωνικῶν ἐγχειριδίων σὲ περισσότερα σημεῖα τῶν ὁρατῶν βράχων τῆς ἀκρόπολης.

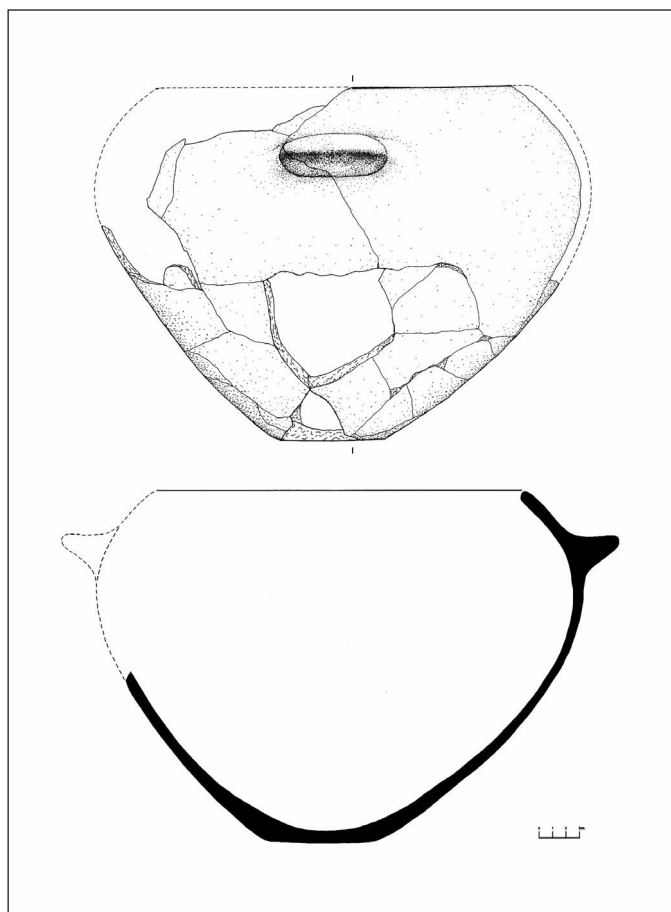
3. Τοπογραφικὴ ἀποτύπωση τοῦ σπηλαιοβράθρου «Χάσμα»

Τὸ σπηλαιοβράθρο «Χάσμα» (ἀριθμὸς κατασκευῆς Ε17) ἐρευνήθηκε ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὴν ἀρχαιολόγο τῆς Ἐφορείας Παλαιοανθρωπολογίας καὶ Σπηλαιολογίας τοῦ ὙΠΠΟΑ Ἰωάννα Εὐσταθίου. Ἀφοῦ διασφαλίστηκε ἡ κατὰβαση στὸ σπήλαιο καὶ τὰ ἀπαιτούμενα τεχνικὰ μέσα, ὁ χῶρος τοπογραφήθηκε λεπτομερῶς⁷ (σχ. 5). Τὸ μῆκος τοῦ σπηλαίου εἶναι περ. 30 μ., τὸ μέγ. πλάτ. 6.5 μ. καὶ τὸ μέγ. ὕψ. τοῦ ὀξυκόρυφου θαλάμου του 14 μ., ἐνῶ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἔχει ἡ διαπίστωση ὅτι τὸ χαμηλότερο σημεῖο του βρίσκεται λιγότερο ἀπὸ 4 μ. ψηλότερα ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τῆς θάλασσας (σχ. 6). Τὸ σπήλαιο διακρίνεται σὲ τέσσερις χώρους

6. Ἔργον 2013, 48 εἰκ. 41 καὶ Ἀ. Βλαχόπουλος, ΠΑΕ 2013, 221-222, πίν. 135α-β.

7. Ἡ τοπογράφηση ἔγινε ἀπὸ τὸν τοπογράφο-μηχανικὸ τοῦ ὙΠΠΟΑ κ. Θ. Χατζηθεοδώρου, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐκφράζονται θερμὲς εὐχαριστίες.

Σχ. 7. Ἡ πρωτοκυκλαδική Ι φιάλη τοῦ ἐγχυτρίσμοῦ ἀρ. 2 (σχ. Ν. Σεπετζόγλου).

(Χῶροι Α-Δ), οἱ ὁποῖοι κατὰ βάσιν διαμορφώνονται ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς ξηρολιθικοὺς ἀναλημματικούς τοίχους (εἰκ. 17), μέσῳ τῶν ὁποίων διευθετοῦνταν τὰ εἰσρέοντα χρώματα καὶ οἱ ἀποκολλημένοι λίθοι τῆς ὀροφῆς, καὶ διαμορφώνονταν τὰ κατωφερικά μονοπάτια ποὺ διασφάλιζαν τὴν πρόσβαση στὰ βαθύτερα σημεῖα του.

Ἐνδεικτικὴ κεραμικὴ ποὺ περισυνελέγη, ἐπιφανειακὰ μόνο, ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ σπηλαίου ἀνήκει ἀποκλειστικὰ σὲ ὑδροφόρα ἀγγεῖα τῶν ὕστερων ἱστορικῶν χρόνων.

4. Ἀνασκαφή τοῦ ἐγχυτρισμοῦ ἀρ. 2 ἀπὸ τὴν κατασκευὴ K16

Σὲ συνεργασία μὲ τὸν καθηγητὴ Φυσικῆς Ἀνθρωπολογίας κ. S. Hillson (UCL London) διενεργήθηκε ἡ ἔρευνα τοῦ ἐγχυτρισμοῦ ἀρ. 2, ποὺ εἶχε ἀνασυρθεῖ τὸ 2013 ἀπὸ τὸ δυτικὸ τμήμα τῆς κατασκευῆς K16⁸. Τὸ ἄγγειο ποὺ περιεῖχε τὸν ἐγχυτρισμό (εὐρύστομη πρωτοκυκλαδικὴ φιάλη μὲ ἐλλειψοειδεῖς συμπαγεῖς λαβές) διαπιστώθηκε ὅτι, ὅπως καὶ ἐκεῖνο τοῦ ἐγχυτρισμοῦ ἀρ. 1, ἦταν κολοβὸ καὶ ὅτι ἐπιτέλεσε τὸν σκοπὸ αὐτὸ ἀφ' ὅτου εἶχε ἀχρηστευθεῖ (εἰκ. 18α, σχ. 7). Μαζί του εἶχε χρησιμοποιηθεῖ τμήμα μικρότερης φιάλης (εἰκ. 18β), ἐπίσης τῶν πρώιμων Πρωτοκυκλαδικῶν χρόνων (φάση Γρόττα-Πηλός). Ἡ μικροανασκαφὴ τοῦ περιεχομένου ἀποκάλυψε ὅτι στὸν πυθμένα τῆς φιάλης εἶχε ἀποτεθεῖ βρέφος λίγων μηνῶν καὶ σὲ ἀνώτερο σημεῖο τμήματα δεύτερου βρεφικοῦ σκελετοῦ.

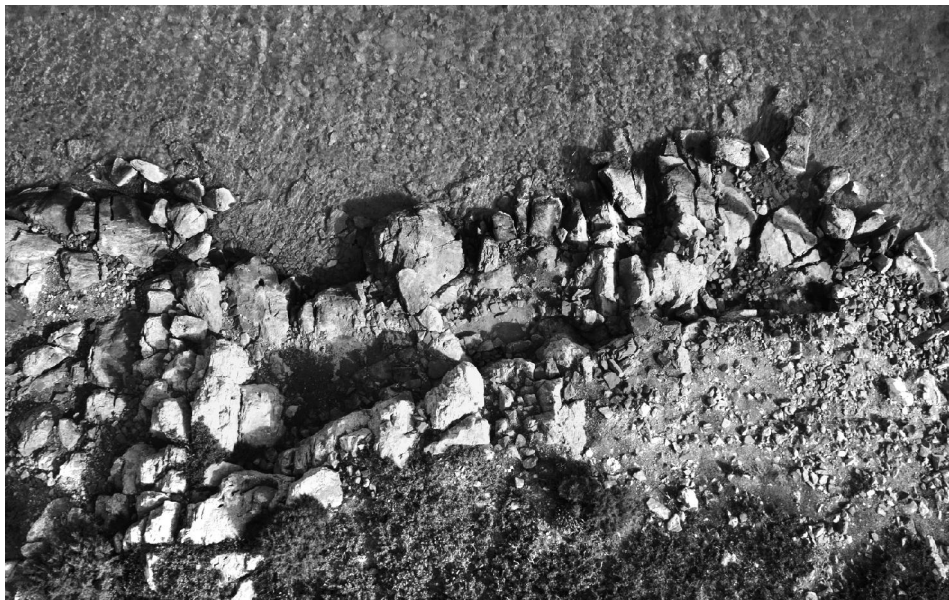
ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

Στὴν ἔρευνα συμμετεῖχαν οἱ ἀρχαιολόγοι δρ Φραγκούλα Γεώρμα (ΛΣΤ ΕΠΚΑ Μεσολογγίου), δρ Ἀναστασία Ἀγγελοπούλου (ΚΑ' ΕΠΚΑ Κυκλάδων), Ἰωάννα Εὐσταθίου (Ἐφορεία Παλαιοανθρωπολογίας καὶ Σπηλαιολογίας) καὶ οἱ μόνιμοι συνεργάτες Διονύσης Νιώτης (τοπογράφος), Νίκος Σεπετζόγλου (ζωγράφος), Παναγιώτης Ἀγγελίδης (συντηρητὴς ἀρχαιοτήτων) καὶ Τάσος Πασιαλῆς (φωτογράφος). Τὴν ὁμάδα συναποτελοῦσαν οἱ πτυχιῶχοι Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Δημήτρης Γριμανέλης, Χρήστος Δουλγέρογλου, Γιάννης Ζόγκος, Γιώργος Κολιτσόπουλος, Δώρα Κουτσονάσιου, Ἐλευθερία Μότσιου καὶ οἱ φοιτητὲς Γιώργος Βαρσάνης, Φώτης Δημόπουλος, Βασίλης Κλωνάτος, Φίλιππος Λαδιάς, Ζωή-Χριστίνα Νικόλα καὶ Φώτης Ντοβόλης. Ἡ ἀεροφωτογράφηση τῶν μνημείων καὶ ἡ φωτογραμμετρικὴ ἀποτύπωσή τους ἔγινε ἀπὸ τὸν τοπογράφο Δ. Νιώτη καὶ τὸν συνεργάτη του Ἀλέξανδρο Σπανό.

8. Α. Βλαχόπουλος, ΠΑΕ 2013, 215-217, πίν. 119α-β.

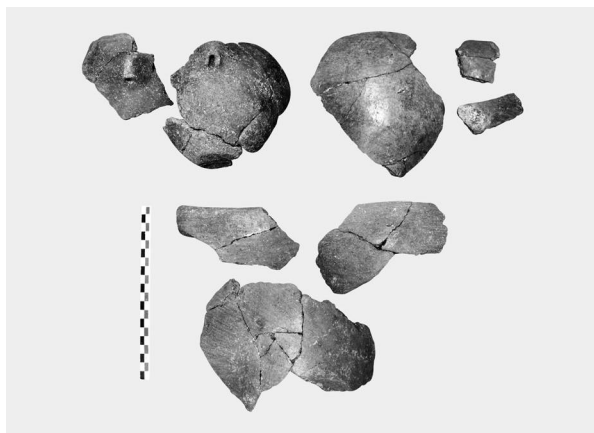
Θερμές ευχαριστίες για κάθε είδους βοήθεια στο έργο μας οφείλονται στο Διοικητικό Συμβούλιο της Αρχαιολογικής Έταιρείας, στην ΚΒ' Έφορεία Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου και την υπεύθυνη για την Αστυπάλεια αρχαιολόγο κ. Χ. Φανταουτσάκη, στον Δήμαρχο Αστυπαλαίας κ. Πανορμίτη Κονταράτο, τους ιδιοκτήτες της έρευνώμενης έκτασης κυρίους Δημήτρη, Γιάννη και Μανώλη Σταυλά, και τις κυρίες Σταυρούλα και Μαρία Μαρινάκη. Επίσης στην εταιρία Attica Ferries για τη χορηγία των ακτοπλοϊκών εισιτηρίων, και στο Πανεπιστήμιο Ίωαννίνων, τη Γενική Γραμματεία Αιγαίου και τον φιλόξενο Θ. Μαρτίνο για τη χρηματοδότηση της έρευνας.

Εἰκ. 1. Βαθύ, βόρεια ἀκτή, οἱ Π-σχημες κατασκευές. Ἀριστερὰ ἡ Π4, στὸ μέσον ἡ Π5, ὅπου διενεργήθηκε ἡ ἀνασκαφή τοῦ 2014, καὶ δεξιὰ ἡ ἐξέδρα K16 τῶν βρεφικῶν ἐγχυτρισμῶν (ἀεροφωτογραφία Δ. Νιώτη - Ἀλ. Σπανοῦ).

Εἰκ. 2. Ἐξέδρα K16, δυτικὸ τμήμα. Τὸ σύσσωμα ἀγγείων (ἐγχυτρισμὸς ἀρ. 3) καὶ ὁ κόνδυλος ὀψιανοῦ, σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν νότιο τοῖχο.

Εἰκ. 3. Φιάλες τῆς Πρωτοκυκλαδικῆς Ι περιόδου, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ σύστημα τῶν ἀγγείων τοῦ ἐγγυτρισμοῦ ἀρ. 3.

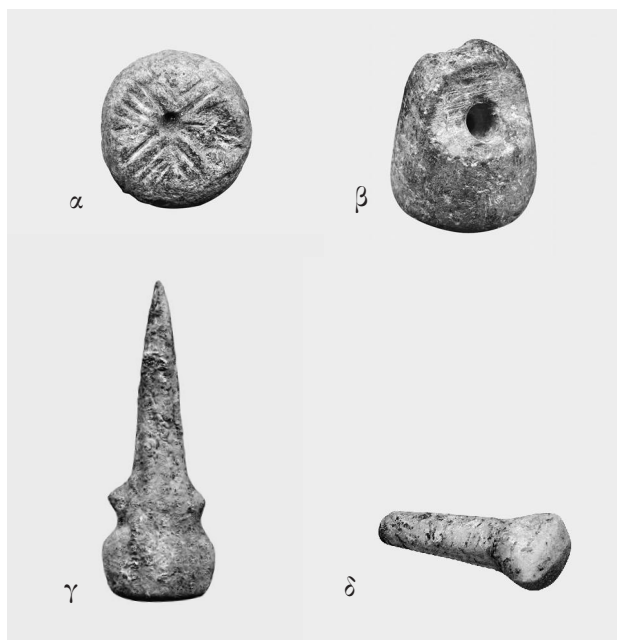
Εἰκ. 4. Ἐξέδρα K16, τὸ λιθόστρωτο δυτικὸ τμήμα μὲ τοὺς ἐγγυτρισμοὺς ἀρ. 3 καὶ 4. Ὁ ἐγγυτρισμὸς ἀρ. 5 εἶχε ἀποτεθεῖ ψηλότερα, στῇ μικρῇ ἐξέδρα ἀρ. 2.

Εἰκ. 5-6. Ὁ ἐγγυτρισμὸς ἀρ. 4, σφηνωμένος σὲ τριγωνικὴ θήκη τῆς ἐξέδρας ἀρ. 2. Ἐξωτερικὰ τοῦ μεγαλόσωμου κρατηρίσκου βρέθηκε «διάτρητο λίθινο ἐργαλεῖο».

Είκ. 7. Κατασκευή Π5. Τὰ ἐπάλληλα δάπεδα ἐσωτερικὰ τοῦ πρόχειρου καμπυλόγραμμου τοίχου.

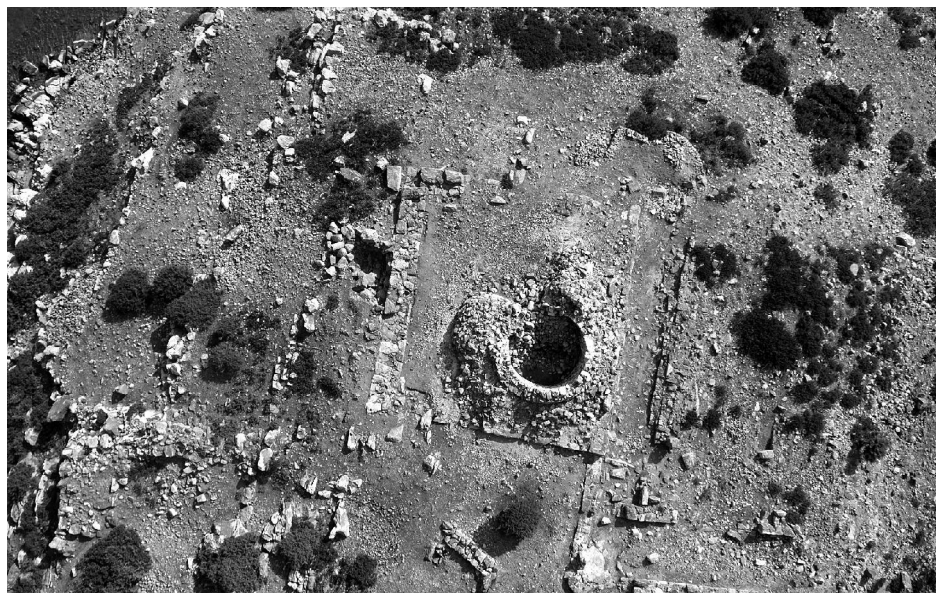
Είκ. 8. α-β. Κατασκευή Π5, πήλινη σφραγίδα Πρωτοκυκλαδικῆς II περιόδου, με ἀκριβῆ παράλληλα ἀπὸ τὸ Βορειοανατολικὸ Αἰγαῖο, τὶς Κυκλάδες, τὴν ἡπειρωτικὴ χώρα καὶ τὴν Κρήτη. γ. Τὸ μαρμαρίνο σχηματικὸ εἰδῶλιο. δ. Μικρογραφικὸς μαρμαρίνος ὕπερος ὕγδιου ἢ λαιμὸς εἰδῶλιου.

Εἰκ. 9. Οἱ δύο συνεχόμενες ὀρθογώνιες λίθινες κατασκευές («θῆκες») στὸ νότιο ὄριο τῆς κατασκευῆς Π5, στὴν ἐπαφὴ μὲ τὸν βράχο.

Εἰκ. 10. Κατασκευὴ Π5. Ὁ λίθινος κρουστήρας στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἀνατολικῆς ὀρθογώνιας κατασκευῆς.

Εἰκ. 11. Ἀκρωτήριο Ἑλληνικό. Τὸ ἀνώτερο πλάτωμα μὲ τὸν ἑλληνιστικὸ πύργου καὶ τὴν ἀσβεστοκάμινο στὸ ἐσωτερικὸ του. Ἡ ἀνασκαφικὴ τομὴ 1 διακρίνεται στὴν ἐξωτερικὴ ἐπαφὴ τοῦ βόρειου τοίχου τοῦ πύργου (ἀεροφωτογραφία Δ. Νιώτη - Ἀλ. Σπανοῦ).

Εἰκ. 12. Τομὴ 1. Στρωματογραφία βόρειας παρεῖας. Ἡ ὀρθογώνια πρωτοκυκλαδικὴ κατασκευὴ ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου ἀντιστοιχεῖ στὴν κατώτερη ζώνη γκρίζου χρώματος.

Εἰκ. 13. Ἀνώτερο πλάτωμα τῆς χερσονήσου. Διερευνητική τομὴ περίξ τῆς ἀρχαϊκῆς ἐπιγραφῆς.

Εἰκ. 14. Τετράγωνο Γ2. Ἐπικρουστή παράσταση πολύκωπου πλοίου σὲ βράχο τῆς νότιας ἀκτῆς.

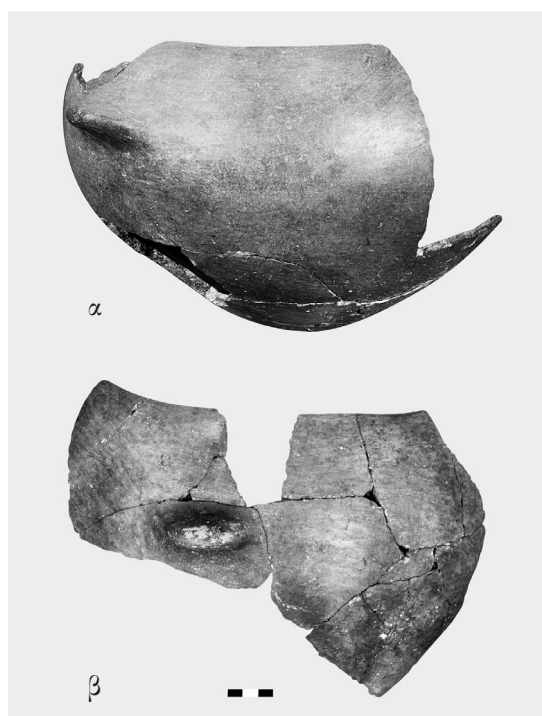
Είκ. 15. Τετράγωνο Γ2. Έπικρουστή παράσταση βελών ή δοράτων.

Είκ. 16. Τετράγωνο Β2. Έπικρουστή παράσταση πλοίου(;) σέ βράχο τοῦ ἀνώ-
τερου πλατώματος τοῦ πύργου.

Εἰκ. 17. Ὁ ἐγγυτρισμός ἀρ. 2 κατὰ τὴ μικροανασκαφὴ τοῦ ἀπὸ τὸν καθηγητὴ S. Hillson.

Εἰκ. 18. α. Ἡ πρωτοκυκλαδικὴ Ι φιάλη, τὸ κύριον ἀγγεῖο τοῦ ἐγγυτρισμοῦ ἀρ. 2. β. Τμῆμα τῆς ἄλλης πρωτοκυκλαδικῆς Ι φιάλης τοῦ ἐγγυτρισμοῦ ἀρ. 2.